

Zdenka Janeković Römer, **Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjevjekovnog Dubrovnika**. Zagreb : Algoritam, 2007. 327 strani.

Nova knjiga uveljavljene hrvaške zgodovinarke Zdenke Janeković Römer, specialiste za zgodovino Dubrovnika, je nastala po dolgoletnem delu na arhivskem spisu o sodnem procesu o mladi vdovi Maruši Bratosaljić in njenima – sojenemu ter nesojenemu – zakonskima partnerjema. Spis »*Processum matriomoniale Marusse, relicte olim Antonii Bratossaglich*«, ki ga hranijo v Državnem arhivu v Dubrovniku, je nastal leta 1480 in obsega kar 103 liste.

Poleg sodnega spisa je avtorica knjige pregledala še statute, zakone, zapisnike treh dubrovniških svétov, sporazume o porokah in dotah, komentarje kronistov in drugih avtorjev, sodne spise, zakone proti razkošju, oporoke, poslovne pogodbe, biografije znamenitih oseb, genealogije in družinske spomine. Pomagala si je tudi s književnostjo.

Na podlagi teh virov je nastal tekst, ki je v marsičem drugačen od tekstov, ki jih je zgodovinarska bralska publika navajena. Avtorica je hotela preizkusiti metodološke meje zgodovinopisja in videti, kako globoko lahko zaide v literaturo, a da kljub temu še vedno napiše znanstveno (historiografsko) delo. Želela je osvetliti izvirne podatke, zgodbo in osebe, vključiti v interpretacijo spoznanja socialne zgodovine, antropologije, zgodovine mentalitet, kulturne zgodovine in psihologije ter pokazati, da je zgodovinska dejstva mogoče približati tudi skozi pripovedovanje. To ji je vsekakor uspelo, saj bralec knjigo prebere na dah. Zgodba je napeta kot kriminalka Agathe Christie, kjer bi razplet najraje prebrali najprej.

Avtoričin namen ni bil le opisati in pripovedovati o tej izjemni ljubezensko-zakonski sodni zgodbi. Le-ta je bila Zdenki Janeković Römer zgolj v pomoč in oporo pri odkrivanju podrobnejših informacij o Dubrovniku in življenju njegovih ljudi ob koncu 15. stoletja. Zanimala so jo tako raznolika dogajanja in fenomeni življenja v srednjeveškem Dubrovniku kot tudi interakcija med skupnostjo in posameznikom. Preučevanje sodnega spisa omogoča namreč poseben pogled na pravno problematiko, saj zadeve ne prikaže le iz zornega kota sodišča in predpisanega postopka, ampak tudi iz zornega kota udeležencev. Avtorica je zgodbo in Dubrovnik želela umestiti v širši mediteranski in evropski prostor. V ta namen je preučila tudi kanonske in svetovne norme o poroki, številne zapisnike poročnih sodnih procesov z evropskih sodišč in obilo literature.

Glede na to, da so bili vsi glavni akterji zgodbe pripadniki dubrovniških Antuninov, posebnega sloja bogatih meščanov, je posebno poglavje namenjeno njim. Ko je leta 1332 prišlo do zaprtja plemiškega sveta, je izginila stara razdelitev na meščane in plemiče, ki je temeljila na bogastvu, načinu življenja, osebnem ugledu in položaju. Odslej so poznali politično delitev, saj je bila oblast dedna in je pripadala le polnoletnim moškim plemičem. Meščanom je bil vstop v Veliki svet, druge svete in službe, ki so iz njih izhajale, prepovedan. Ker se meščani niso mogli vključiti v politično hierarhijo, so ustvarili lastno, kateri je bila na čelu bratovščina bogatih trgovcev, imenovana po svetem Antonu.

V besedilu sodnega postopka proti Maruši je vprašanje poroke in zakonskega stanu ključna problematika, iz katere izvirajo še druge teme. Avtorica se je zato malo bolj poglobila v to temo in v treh poglavjih podrobneje opisala pravila, rituale in stranske poti srednjeveške poroke, svetovne in cerkvene poglede na poroko, način, na kateri so se v srednjem veku sklepale poroke (obljuba, dogovor, sporazum, svatba in skupno življenje), problematiko dot, skrivne poroke, težave pri dokazovanju tajnih porok, polemike o skrivnih porokah za časa reformacije in katoliške obnove, srednjeveške ideje o ženskah in ljubezni ter ljubezen v zakonu.

Kdo in zakaj je v ponedeljek 8. maja 1480 vložil tožbo zoper Marušo, vdovo Antuna Bratosaljića in hčerko Jakova Butka? Marušo je tožil Nikola Jakovljević Bizia, njen mož, kateri je moral zakonitost svoje zakonske zveze šele dokazati. Maruša se je namreč en dan pred vloženo tožbo poročila s Franom Marinovom de Menze. Sodnik, nadškofovski vikar, arhidiacon Marin De Ragnina (za poročna vprašanja je bilo v srednjem veku pristojno cerkveno sodišče), je njegovo tožbo sprejel in vročil poziv Maruši Bratosaljić. Poleg tega ji je pod grožnjo ekskomunikacije prepovedal, da v svojo hišo sprejme Frana de Menze, vse dokler sodišče ne določi drugače.

Po vsej verjetnosti se je Maruša pred letom 1480 poročila z Nikolo, a vprašanje je, če je zato dobila očetovo dovoljenje. Iz Nikolovega pričanja lahko razberemo, da se je z mlado vdovo sam dogovoril za poroko. Njuna zakonska zveza je bila sklenjena *per verba de praesenti* in v skladu z obredom Rimske Cerkve. Po kanonskem pravu je bila tako sklenjena zakonska zveza povsem legitimna, saj je bila od 4. lateranskega koncila (1215) naprej poroka zakrament, za sklenitev zakona pa je bila formalno potrebna le medsebojna privolitev ženina in neveste. Videti je bilo, kot da mora Nikola sklenitev zakonske zveze le dokazati, in sicer s pomočjo vsaj dveh prič (*vox unius vox nullius*).

Vendar stvari niso bile tako enostavne, kot se je Nikoli na prvi pogled zdelo. Maruša, ki je bila zelo iskana nevesta, saj je imela zelo bogato doto, se je najverjetneje na zahtevo in željo svojega očeta poročila še enkrat. Tokrat s Franom de Menze, ki je bil po izvenzakonski liniji potomec ene od najpomembnejših dubrovniških plemiških družin, Menze. Po njegovih besedah je bil on tisti, kateri je »čisto in zakonito«, *per verba de praesenti* in v skladu z dubrovniškim običajem (zakonska zveza je bila dogovorjena z nevestinim očetom, ki je za poroko dal tudi svoje dovoljenje) sklenil zakonsko zvezo z Marušo Bratosaljić. En dan za Nikolovo tožbo je tudi sam vložil tožbo zoper Marušo. Z njo je hotel dokazati, da je on njen pravi

mož in da je njegov nasprotnik običajen lažnivec, kateri mu je želel le prevzeti ženo. Franova tožba je bila s pravnega stališča povsem nepotrebna, še posebej, ker je imel na svoji strani Marušinega očeta. Po vsej verjetnosti sta jo Frano in Jakov vložila zato, ker nista bila povsem prepričana, kaj bodo na sodišču rekli Nikolove priče. Morda sta se tudi bala, da jima bo Maruša ušla izpod nadzora. Franova tožba je neke vrste dokaz, da sta oče in zet vedela za obstoj predhodnih sporazumov med Nikolo in Marušo.

Pred cerkvenim sodiščem je bila težka naloga. Moralo je dokazati, kateri zakon je veljaven oziroma kateri je bil sklenjen prvi. Glede na to, da je bila zakonska zveza z Nikolo sklenjena v tajnosti, je bilo njeno veljavnost zelo težko dokazati. Zanimivo je, da Maruše nihče ni obtožil biandrije, kljub temu, da je za obtožbo biandrije v bistvu šlo, saj sta oba moška trdila, da je bil zakon sklenjen z izmenjavo sporazumov, *per verba de praesenti* in pred pričami.

Sodni postopek se je vlekel šest mesecev (od maja do novembra 1480), kar za evropske razmere ni izjemno. A če upoštevamo dejstvo, da so bile obravnave ponavadi enkrat mesečno, medtem ko so se v Marušinem primeru udeleženci sodnega procesa sestajali enkrat, kdaj pa kdaj tudi dvakrat na teden, vidimo, da je bil sodni proces zoper Marušo Bratosaljić nekaj posebnega. Izjemen je bil tudi zato, ker sta se dva moška borila za eno žensko, medtem ko je vlogo tožitelja običajno prevzela ženska (zaradi neizpolnjenih oziroma lažnih obljub o sklenitvi zakonske zveze). Pred nadškofijskim sodiščem v Dubrovniku se je zvrstilo kar 75 ljudi, od tega 51 prič.

Žal se iz sodnega spisa ne da ugotoviti, kakšna usoda je doletela Marušo, Nikolo in Frano. Razplet obravnave namreč ni zapisan v tem kodeksu. Vemo le, da je notar ta kodeks izpolnil do konca, ampak vprašanje, ali je začel pisati novega in zakaj le-ta ni ohranjen, ostaja neodgovorjeno. Sreča je že, da se je ohranil prvi, saj bi ga morali po pravilih čuvati v nadškofijskem arhivu v Dubrovniku (ta je leta 1667 pogorel v požaru) in ne v Državnem arhivu. O tem, zakaj se je znašel v arhivu Republike, lahko samo ugibamo. Zdenka Janeković Römer je zaključek zgodbe poiskala s pomočjo drugih virov. V seriji *Sententiae* (Razsodbe) je v zvezku 42 zapisana razsodba tožbe Đivana Bratosaljića, brata Marušinega pokojnega prvega moža, proti Maruši in njenemu možu Franu de Menze. Tožba je donesena tik pred Božičem leta 1481. V njej se Maruša in Frano omenjata kot mož in žena (*uxor et maritus*) oziroma kot zakonca (*iugales*), kar pomeni, da je bil njun zakonski stan priznan kot veljaven. Nikola Bizia je torej ostal brez žene, čeprav je bilo jasno, da je bil njegov zakon sklenjen. Sodišče se je priklonilo lažji rešitvi in odobrilo *status quo*, ki je bil zaradi dovoljenja Marušinega očeta družbeno veliko bolj sprejemljiv.

Nikola je leta 1482 umrl za kugo. Maruša se ne omenja nikjer v njegovi oporoki. Frano si je dobro opomogel od škandala in zasedel visoke položaje v dubrovniški družbi (kancler kazenskega sodišča, diplomatski poslanec na Ogrskem). Leta 1492 se je ponovno poročil in tudi v njegovi oporoki se Maruša ne omenja niti z besedo. Kaj se je zgodilo z Marušo po sodnem procesu, ostaja zavito v temo. Po letu 1481 o njej ni ne duha ne sluha. Tudi njena oporoka se ni ohranila, če je bila seveda sploh napisana. Prav tako je v svojem testamentu ne omenja njen oče. Maruše ni

mogoče najti niti v spominih članov družine, čeprav je v njih nastopal skoraj vsak posameznik. Za tiste, ki so bili iz nekega razloga izbrisani iz kolektivnega spomina, je bil ta prostor zaprt. Če je posameznik prekršil pravila svoje družbene skupine, je bil iz nje izključen. Ni se več obiskovalo eden drugega in odnosi so se prekinili. To se je najverjetneje zgodilo tudi Maruši. Njeno izginotje iz družinskih spominov priča o tem, da je prišlo do prekinitve komunikacije med njo in drugimi člani družine ter širšo skupnostjo. Četudi Maruša po letu 1481 ni umrla, je bila družbeno mrtva. Ne glede na izhod sodnega postopka je po zaključku le-tega izgubila podporo, ugled, življenjsko priliko in prihodnost.

Knjiga Zdenke Janeković Römer, ki je mimogrede prvi historiografski naslov v biblioteki Facta, je resnično izredno berljiva. Polna je podatkov o ljubezni in zakonski zvezi, o ženskah in moških, o očetih in hčerah, o duhovnikih in svetovljanih, o meščanih in plemičih, o Dubrovniku in Dubrovčanih, o pravu in sodnih postopkih. Skratka vsak, ki se zanima za zgodovino srednjega veka, bo v njej našel nekaj zase.

Mojca Kovačič